

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).153-160](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).153-160)
 УДК338.48-44(1-22):332.334.4

Лендел М. А., Газуда С. М., Газуда Л. М.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

У статті окреслено регіональні особливості та основні складові функціонування і розвитку туристично-рекреаційного комплексу транскордонного регіону, визначено його роль і місце в системі соціально-економічного розвитку сільських територій. Обґрунтовано невідкладні заходи щодо формування системи лікувально-оздоровчих територіально-рекреаційних комплексів з використанням природно-ресурсного потенціалу області. Наголошено на важливості розвитку сільського агротуризму в транскордонному регіоні.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс, транскордонний регіон, сільські території, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Особливістю трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України та її регіонів, є активізація діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу. Актуалізації набуває розроблення, обґрунтування та прийняття управлінських рішень щодо удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку рекреації та туризму як на макро-, так і на мікрорівні.

Транскордонність розташування Закарпатського регіону, а також фізико-географічні, кліматичні, природно-ресурсні та соціально-економічні передумови є найбільш сприятливими для розвитку індустрії туризму і рекреації. При цьому визначальними чинниками є наявність гірської системи Східних (Українських) Карпат, сприятливі кліматичні умови закарпатської низовини та унікальні й різноманітні бальнеологічні ресурси. Водночас у регіоні розвинуті майже всі види рекреаційної діяльності, починаючи з санаторно-курортного лікування, і завершуючи багатограними видами відпочинкового туризму, що здійснюються практично протягом усього року і в літній, і в зимовий період. Функціонування туристично-

рекреаційного комплексу позитивно впливає на соціально-економічний розвиток сільських територій транскордонного регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону присвячені розробки таких науковців, як Н. Василюха, К. Індус, Н. Готько [1], Г. Гаврилко [2] П. Гаврилко, А. Колодійчук [3], Я. Гадзала, П. Саблук [15], М. Газуда, В. Ерфан, С. Газуда [5], А. Домище-Медяник, М. Кляп [6], Л. Забуранна [7], М. Лендел [8], О. Молнар, Ф. Важинський, І. Романович, [11], В. Морохович [12], М. Тімко [4], В. Химинець [18] та ін. У процесі дослідження названі науковці багато уваги приділили висвітленню підходів та виявленню передумов розвитку туристично-рекреаційної діяльності на Закарпатті, формуванню попиту на туристичний продукт, особливостям надання послуг у туристично-рекреаційній сфері. Разом з тим, потребують додаткового дослідження, обґрунтування і реалізації розроблені і відображені у відповідних концепціях і програмах заходи щодо активізації розвитку туризму та функціонування суб'єктів рекреаційної діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є з'ясування місця і ролі рекреаційно-туристичного комплексу в системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону, аналіз розроблених заходів стосовно активізації рекреаційно-туристичної діяльності, окреслення завдань на перспективу. Актуальність дослідження полягає і в тому, що за твердженнями науковців-дослідників 92 % суб'єктів господарювання рекреаційно-туристичної сфери в географічному просторовому вимірі знаходяться на сільських територіях регіону.

© **Лендел Михайло Андрійович**, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Ужгород

Газуда Сергій Михайлович, к.е.н., доцент кафедри менеджменту туристичного і готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Ужгород

Газуда Леся Михайлівна, д.е.н., доцент, професор кафедри економіки підприємства ДВНЗ „Ужгородський національний університет”, м. Ужгород, тел.: 0951215192, e-mail: lesyagazuda@gmail.com

Опис основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси у сфері національної економіки створюють передумови для запровадження і реалізації регіональними органами виконавчої влади та місцевими територіальними громадами розроблених комплексних програм розвитку економіки, в тому числі аграрного господарювання та сільських територій. В умовах орієнтації на подальше поглиблення процесів децентралізації зростає актуальність запровадження нових форм і методів управління соціальним та економічним розвитком кожного адміністративного району.

Однією з нових форм удосконалення управління економікою сільського району є Дорожня інвестиційна карта розвитку аграрного району, розроблення і шляхи реалізації якої запропонували науковці Національної академії аграрних наук та Національного наукового центру „Інститут аграрної економіки” (листопад, 2017 р.), яку можна розглядати як стратегічний план дій органів державної влади та управління місцевого самоврядування, а також інвесторів, щодо інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового виробництва та сільських територій [15, с. 7].

У процесі обґрунтування соціальних, екологічних та охоронних заходів на сільських територіях у Дорожній карті сформовано окремий параграф „Розвиток туристично-рекреаційної сфери району”, в якому окреслено заходи щодо формування рекреаційного потенціалу району і підвищення його інвестиційної привабливості. Рекреаційний район розглядається як територіальне утворення, до якого належать курорти однакового профілю, зони відпочинку та центри туризму в межах територіального поєднання географічних ознак і факторів, а також рекреаційних ресурсів. Наголошено також, що рекреаційний район становить основу функціонально-територіальної організації рекреації регіонального рівня і охоплює зазвичай кілька адміністративних районів, з'єднаних транспортною мережею з центром зазначеного регіону.

Закарпаття – найунікальніша в природному, географічному та історико-культурному планах область заходу України, розміщена в центрі Європи, є одним з найпривабливіших і найпрестижніших туристичних регіонів держави.

Аналіз і узагальнення результатів наукових досліджень засвідчують, що рекреаційно-туристична діяльність є пріоритетом у забезпеченні розвитку регіональної економічної системи, в межах якої функціонують понад 60 санаторіїв, 30 баз відпочинку, 330 дитячих закладів відпочинку, 70 туристичних баз,

побудованих у мальовничих куточках Карпатських гір. Конку rentною перевагою зазначених закладів є те, що вони розташовані близько до мінеральних джерел, яких в області налічується близько 300. Серед них найбільш відомими є Поляна Квасова, Голубине, Сойми, Келечин, Кваси, Шаян та інші. Мінеральні води Закарпаття різні за хімічним складом і лікувальними властивостями. Із 207 родовищ, занесених до Кадастру мінвод України, 18,8 % становлять закарпатські.

Нині на території Закарпаття функціонують понад 50 зареєстрованих та ліцензованих туристичних фірм, які займаються обслуговуванням туристів, що прибувають з різних куточків України, а також з-за кордону.

Як зазначено у Програмі розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2016–2020 рр. [13], природно-ресурсний потенціал разом із історико-культурною спадщиною, значними напрацюваннями у сфері туризму та рекреації є пріоритетом індустрії туризму, оздоровлення, санаторно-курортного лікування, відпочинку як українських, так і іноземних туристів на території Закарпаття.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів на території області налічує понад 400 санаторно-лікувальних та туристично-рекреаційних об'єктів, майже 400 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги, 21 туристично-інформаційний центр тощо.

Область традиційно проводить одну з найбільших туристичних виставок на території України зі статусом міжнародної – „Тур'євроцентр Закарпаття”, особливістю якої є її соціальна спрямованість, що дозволяє туристичним підприємствам, спілкам, туристичним організаціям і власникам туристичних агроосель безоплатно презентувати власний туристично-рекреаційний потенціал.

Територія області вважається сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального видів туризму.

У сфері становлення і розвитку туризму в сільській місцевості науковці-дослідники виділяють три різновиди нинішнього аграрного туризму в Україні: агротуризм, сільський зелений (відпочинковий) туризм та екотуризм.

Розвитку зазначених видів туризму в Закарпатській області сприяє наявність природно-ресурсного і рекреаційного потенціалу, значна частка незайнятого сільського населення, уміння господарювати, висока культура і гостинність закарпатців.

Доведено, що рекреаційний потенціал регіону є одним із найвищих у країні: тут зосереджено понад 5 % всіх природно-рекреаційних ресурсів. Територія області визнана найкращою за сумарною тривалістю сприятливих для відпочинку періодів. Мальовнича природа, значна частка заповідних територій, мінімально порушених діяльністю людини, розмаїття ландшафтів, 80 % гірської місцевості, наявність унікальних букових і хвойних пралісів, які представляють найбільшу природну цінність Карпат, сприяють збільшенню потоку туристів.

Для туристів та гостей Закарпаття є 10 причин відвідати наш край: 1) гостинність закарпатців; 2) 1000-літня культура; 3) недоторкана природа; 4) цілющі води; 5) активне культурне життя; 6) об'єкти національної спадщини; 7) яскраве народне мистецтво; 8) умови для активного способу життя та заняття спортом; 9) національні страви, місцеві вина та наливки; 10) оригінальні сувеніри [8, с. 459].

Особливістю Закарпатської області є те, що це єдиний регіон України, який межує з чотирма країнами-членами Європейського Союзу: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Сумарна протяжність державного кордону України в межах області становить 467,2 км, у тому числі з Румунією – 203,9 км, Угорщиною – 133,1 км, Словаччиною – 97,6 км та Польщею – 32,6 км. Отже Закарпаття має статус транскордонного регіону, притягає туристичні потоки із Заходу і Сходу, Півночі і Півдня Європейського континенту.

Стійкий туристичний імідж Закарпаття, в тому числі і в галузі сільського аграрного туризму, підтверджено певними перевагами. Це зокрема:

- комфортне транспортне сполучення, де перехрещуються 4 важливі міжнародні автотранспортні магістралі (Е-50, Е-58, Е-81, Е-573), що сполучають країни Євросоюзу, а також з державами Сходу – Центральної Азії. Область пересікає 5-й (Критський) міжнародний транспортний коридор за маршрутом Лісабон-Трієст-Любляна-Будапешт-Київ. Розгалуженим є залізничне сполучення з містами Південної і Центральної Європи. Транзитно-туристичні коридори з сучасною інфраструктурою приватних мотелів, кемпінгів, ресторанів, сервісних центрів і численних автозаправок

приваблюють потоки вітчизняних і зарубіжних туристів;

- достатньо сприятлива внутрішньообласна дорожньо-транспортна інфраструктура. Протяжність автомобільних шляхів становить майже 4,0 тис. км, з яких 90 % мають тверде покриття. Розгалуженість автошляхів відкриває можливість для туристів охопити екскурсійно-туристичними маршрутами мальовничі місцевості Карпат, національні природні заповідники і парки, пам'ятки сільської архітектури, дерев'яні церкви та численні середньовічні замки;

- розвитку сільського (зеленого) туризму сприяє і наявність в області 415 об'єктів природно-заповідного фонду держави сумарною площею майже 2,0 тис. км². Серед них: міжнародний біосферний резерват Східні Карпати, Карпатський біосферний резерват, Карпатський національний природний парк;

- туризму в Закарпатті, в тому числі і сільському (зеленому та екотуризму), притаманне використання потужного лісового рекреаційного комплексу. Площа лісів становить 50 % всієї території області. За площею лісового фонду Закарпаття серед п'ятірки областей України, а за лісистістю і запасами деревини посідає перше місце. Найбільш лісистими є гірські райони, в яких функціонують найбільше сільських садіб, що займаються сільським (зеленим) туризмом;

- для любителів сільського (зеленого) туризму відкриваються можливості пройти велосипедними і пішохідними маршрутами по заповідних територіях з буковими пралісами, маршрутами для екологічного туризму з упорядкованими стежками, місцями відпочинку та ночівлі, відчути красу незайманої природи;

- туристична діяльність в області може здійснюватися цілорічно, а не тільки в літній період, оскільки Закарпаття відоме гірсько-лижними трасами і курортами;

- можливість для туристів поряд з відпочинком брати участь у сільсько-господарському виробництві, оскільки область характеризується привабливими для туристів галузями виноградарства і садівництва, розвитком вівчарства, бджільництва;

- у процесі активного відпочинку є можливість сплаву гірськими річками на катамаранах та байдарках, катання на гірських велосипедах, участь у маршрутах „винного” туризму, замками Закарпаття, гастрономічним туристичним шляхом, туристичним маршрутом „Мінеральні води Закарпаття”, відвідування численних фестивалів і традиційних свят.

Саме утвердженню туристичного іміджу Закарпаття сприяють проведення різно-

тематичних фестивалів. Особливою популярністю у туристів користуються фестивалі червоного і білого вина, винні фестивалі „Закарпатське божоле”, „Сонячний напій”, та „Угочанська лоза”, обласний фольклорний фестиваль „На Синевир трембіти кличуть”, фольклорний фестиваль „Селиська співанка”. Найбільш відомим і відвідуваним є фестиваль „Сакура фест”, оскільки м. Ужгород визнано містом квітучих сакур. Колоритним є етнографічний фестиваль „Проводи отар на полонину”, фестивалі професійного спрямування – змагання ковалів „Гамора”, конкурс косарів у с. Велятино (Хустський район). Туристи мають змогу взяти участь у численних гастрономічних фестивалях: закарпатських голубців, гуцульської ріпи та гуцульської бринзи, берлибаського баноша та сливового лекварю, золотого бограчу і фестивалі мисливства. Своєрідним є проведення фестивалю-змагання м'ясників-різників, на якому проводяться майстер-класи з виготовлення і скуштування селянської гурки і смачних домашніх ковбасок з дегустацією знаменитих закарпатських вин і закарпатської сливовиці.

Незабутні враження залишаються в туристів-відпочивальників від участі у традиційних закарпатських святах, таких, як конкурс-фестиваль колядників „Вертеп”, свято на Івана Купала, проведення днів села. Характерно, що значна частина фестивалів і свят відбувається в гірських районах, де найбільше туристів-відпочивальників сфери сільського аграрного і зеленого екотуризму. Екотуризм забезпечує переваги відпочинку в екологічно чистій місцевості, можливості споживання екологічно чистої продукції, участь у заготівлі лікарських трав, лісових ягід і грибів. Перебування туристів у сільській місцевості відкриває можливості участі в національних обрядах на селі, пізнання традиційних ремесел українського селянина, освоєння кустарного виробництва сувенірної продукції, ужиткових народних промислів, розвитку навиків заготівлі плодоконсервної овочевої і плодоягідної продукції, освоєння процесів виробництва вина.

Водночас процес забезпечення і надання послуг відпочинкового характеру позитивно впливає на розвиток домогосподарств та їх доходи, сприяє підвищенню суспільного добробуту і рівня життя сільських родин. Надання туристичних послуг власниками сільських садиб поступово переростає в сплановані елементи бізнесу в галузі сільського туризму.

Розвиток бізнесу у сфері сільського аграрного туризму спонукає власників садиб до вивчення попиту та потреб на турпослуги і визначення шляхів їх збуту, підвищення рівня розвитку

відповідної інфраструктури агроосель, якості і комфортності побутових послуг, забезпечення безпеки відпочинку.

У процесі диверсифікації сільської економіки, розв'язання проблем сільських територій важливе місце належить позааграрним напрямкам діяльності, зокрема реалізації і розвитку засад сільського аграрного туризму, тобто підприємництва в цій сфері. Важливим підходом у розгортанні бізнесу в сільському аграрному туризмі є типологізація садиб. Науковець Л. Забуранна, обґрунтовуючи теоретичні підходи до типологізації суб'єктів підприємництва сфери сільського агротуризму залежно від стратегії здійснення різних видів діяльності в межах одного суб'єкта підприємництва, виділяє три суб'єкти за схожістю їх структурних доходів [7, с. 26]:

- суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких доходи від туризму були менш важливі або навіть неважливі;

- суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких туристична діяльність стала важливим джерелом доходів;

- активні, стійкі та з динамічним розвитком суб'єкти підприємництва сфери сільського аграрного туризму, що отримують доходи в основному від туристичної діяльності.

З метою забезпечення висококонкурентних умов функціонування, підвищення якісного рівня діяльності садиб сфери сільського зеленого туризму важливим є також проведення стандартизації агроосель, наближення їх до міжнародних стандартів. У 2004 р. Спілкою сприяння розвитку сільського туризму та громадським науково-природоохоронним центром „Незалежна служба екологічної безпеки України” було розроблено й запроваджено спеціальну програму сертифікації агротуристичних господарств шляхом проведення екологічного маркування, яка передбачає надання сертифіката тим туристичним садибам, які відповідають таким критеріям [16]: зменшення забруднення довкілля від туристичної діяльності агросадиб; поліпшення екологічного стану та збільшення біорізноманіття; економія невідновлюваних ресурсів; підтримка екологічно спрямованих способів відпочинку й ведення господарства; підтримка та розвиток народних традицій; сталий розвиток регіональної економіки й боротьба з бідністю; поширення та поглиблення екологічного світогляду серед сільського населення і туристів.

Типологізація селянських садиб, що надають послуги у сфері сільського туризму, тісно

пов'язана з умовами розміщення туристів. Спілкою сприяння зеленого туризму запропоновано такі форми організації суб'єктів підприємництва сфери сільського туризму [16]:

- сільський дім – проживання з родиною господаря в одному будинку, в якому є до 5 кімнат із можливістю розміщення до 10 осіб; визначений обсяг сервісу; ведеться сільськогосподарське виробництво;

- гостьовий дім (будинок) – зазвичай більшого розміру на зразок пансіонату, має 5-10 кімнат, розрахований не більше як на 10 осіб; сервіс краще розвинений порівняно із сільським домом;

- котедж – сучасна будівля для приймання туристів з усіма вигодами, зручними й добре вмебльованими кімнатами, з побутовою технікою, може бути сауна, камін, басейн, господарі проживають окремо, рівень сервісу, як правило, високий;

- міні-готель – спеціально побудований для приймання туристів, із санвузлами в кімнатах або на поверсі, господарі проживають окремо, рівень сервісу, як правило, високий;

- кемпінг – туристичний табір у сільській місцевості, з паркуванням автомобілів, можливий певний рівень сервісу.

Аналізуючи проблеми і переваги становлення сільського аграрного туризму в області, доходимо висновку, що він виступає невід'ємною складовою комплексного соціально-економічного розвитку села та одним із засобів розв'язання багатьох сільських проблем. Розвиток сільського аграрного туризму стимулює утвердження форм сімейного господарювання, вирішує низку гострих соціальних проблем: масового безробіття на селі, закордонного заробітчання, подолання бідності сільського населення, складного соціального клімату. Разом з тим, постає завдання створення умов для формування комплексного туристичного продукту в галузі сільського аграрного туризму, максимально зручного для споживачів послуг і максимально корисного для тих, хто надаватиме ці послуги.

На перспективу для розвитку сільського аграрного туризму в області важливим є забезпечення державного законодавчого регулювання й підтримки туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері.

З метою активізації діяльності рекреаційно-туристичної сфери області прийнято розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації „Про план заходів з реалізації у 2018 році Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року” [17]. Згідно з розробленими заходами передбачено

збалансоване використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів області, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення. Здійснення запланованих заходів базується на організації систематичного моніторингу рекреаційно-курортних територій.

Значну увагу у процесі реалізації заходів приділено облаштуванню відповідною інфраструктурою територій, прилеглих до рекреаційно-туристичних об'єктів, що сприятиме створенню нових туристичних продуктів, збільшення кількості відвідувачів, поліпшенню іміджу області у сфері туризму і рекреації.

З метою популяризації природно-заповідних територій, зеленого та екологічного туризму, в тому числі серед зарубіжних туристів, доцільним є розширення і облаштування на територіях об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема в Карпатському біосферному заповіднику, в національних природних парках „Синевир”, „Ужанський” та „Зачарований край” еколого-освітніх стежок і спільних велосипедних і піших туристичних маршрутів.

У межах національних природних парків необхідним є створення та облаштування туристично-рекреаційних пунктів і розроблення регіональних туристичних маршрутів, популяризація природно-заповідних об'єктів, збільшення доступності туристів до інформації про такі об'єкти та події на природно-заповідних територіях.

У Закарпатській області реалізуються Концепція сталого розвитку Закарпаття (2002 р.), Стратегії економічного і соціального розвитку області до 2015 і 2020 років, ряд інших програм транскордонного співробітництва.

У зазначених документах рекреаційно-туристична сфера виокремлена як пріоритетна, для її розвитку передбачено реалізацію таких заходів [17, с. 35]:

- формування системи лікувально-оздоровчих територіально-рекреаційних комплексів з використанням природно-ресурсного потенціалу області;

- стимулювання розвитку матеріальної бази туристично-рекреаційної галузі шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції діючих і будівництва нових закладів розміщення;

- створення в пунктах пропуску через кордон відповідної інфраструктури для обслуговування рекреантів/туристів;

- налагодження співробітництва з національними турпредставництвами інших країн і національних курортних асоціацій з метою включення регіонального турпродукту до списків їхніх пропозицій;

- активізація Інтернет-промоушену туристичного бренду регіону;

- сприяння покращенню транспортної доступності туристичних та рекреаційних об'єктів.

В цілому пріоритетними напрямками регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу є [9, с. 22]: оздоровчолікувальна діяльність; гірськолижний туризм; зелений (сільський туризм); пізнавальний туризм (пішохідний туризм, екскурсії тощо). Для підвищення рівня результативності розвитку зазначених напрямів необхідним є:

- формування нових економічних засад галузі на основі різних форм власності;

- вирішення питання підпорядкованості (власності) санаторно-курортних і туристичних закладів;

- зміцнення матеріально-технічної бази комплексу шляхом: модернізації існуючої матеріально-технічної бази закладів; будівництва нових туристично-рекреаційних об'єктів котеджного та модульного типу, які відповідатимуть сучасним стандартам; розширення супутньої інфраструктури на території рекреаційних об'єктів (будівництво басейнів, тенісних кортів, саун тощо);

- ініціювання, розроблення та прийняття державної програми поліпшення автошляхів, дорожньо-транспортної, комунікаційної та енергетичної інфраструктури;

- створення рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу;

- розширення лікувальних послуг, впровадження нових міжнародних видів послуг, пошук нових методів використання унікальних природних лікувальних факторів;

- мікрокредитування господарів садиб зеленого туризму з метою доведення останніх до сучасних стандартів;

- ініціювання прийняття законодавства та розробки комплексу заходів, які спрощують перетин кордону особам, що прямують на оздоровлення і відпочинок;

- створення в пунктах пропуску через кордон відповідної інфраструктури для обслуговування рекреантів (туристів);

- вдосконалення та розроблення нових туристичних маршрутів, які б більш повно розкривали історико-архітектурний та культурний потенціал краю;

- створення спеціалізованої структури (мережі) залучення рекреантів (туристів);

- формування дієздатної аварійно-рятувальної служби;

- санітарне упорядкування територій населених пунктів рекреаційних зон;

- підготовка працівників сфери рекреації та підвищення їх професійного рівня, вивчення іноземних мов;

- розширення виробництва продукції із застосуванням символіки Закарпаття.

Успішна реалізація зазначених вище заходів сприятиме покращенню функціонування рекреаційно-туристичного комплексу регіону, забезпечить збалансований соціально-економічний і екологічний розвиток територіальної системи в цілому.

Для Закарпатської області як транскордонного регіону актуальним є сприяння реалізації проектів міжнародної технічної допомоги та спільних програм і заходів налагодження міжнародного співробітництва у сфері туризму і курортів, створення нових міждержавних туристичних продуктів, поліпшення туристично-рекреаційної інфраструктури із залученням коштів зарубіжних донорських організацій.

Важливою складовою підвищення іміджу Закарпаття як привабливої туристично-рекреаційної території є гарантування безпеки туристів і рекреантів, захист їх законних прав та інтересів. Йдеться про поліпшення облаштування місць відпочинку, безпечність туристичних маршрутів, заходи попередження нещасних випадків і травматизму. Доцільним є обстеження пляжів та інших місць масового відпочинку перед початком літнього та гірськолижної інфраструктури перед початком зимового туристичних сезонів.

Суттєву роль у забезпеченні успішного функціонування суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу відіграє удосконалення системи професійної підготовки фахівців у сфері туризму та курортів. Це зокрема, реалізація заходів щодо організації якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для галузі, організація навчань і тренінгів для представників індустрії гостинності, фахівців туристичного супроводу (екскурсоводи, гідиперекладачі, провідники у гори). В цьому напрямі важливою є співпраця з навчальними закладами області з питань підготовки відповідних кадрів галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В контексті сталого розвитку сільських транскордонних територій Закарпаття пріоритетним на перспективу є розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Постає завдання ефективного використання природно-ресурсного потенціалу області, здатного забезпечити успішне функціонування і розвиток суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери. Слід розумно використати

геополітичні і географічні переваги транскордонного статусу Закарпаття, трудові ресурси і потужний природно-рекреаційний потенціал з метою забезпечення санаторно-курортного лікування та оздоровлення населення, поліпшення обслуговування туристів і рекреантів. У цьому контексті зростає роль владних і управлінських структур та територіальних громад у реалізації розроблених

концепцій, програм і заходів щодо створення у перспективі ефективної рекреаційно-курортної і туристичної системи на сільських територіях транскордонного регіону. Подальші дослідження спрямовуватимуться на виокремленні ролі територіальних громад у забезпеченні розширеного відтворення пріоритетних видів економічної діяльності регіону, передусім рекреаційно-туристичної сфери.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюха Н. В., Индус К. П., Готько Н. М. Концептуальні засади ефективності функціонування ринку туристичних послуг//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.177-181.
2. Гаврилко Г. П. Регіональні санаторно-курортні кластери: основні ознаки та принципи формування//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С.73-77.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В. Логістичне управління суб'єктами підприємництва сфери сільського аграрного туризму //Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.122-125.
4. Гаврилко П. П., Тімко М. І. Деміфологізація історії туристичних об'єктів – важливий чинник екскурсійної роботи//Науковий вісник УжНУ. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.182-188.
5. Газуда М. В., Ерфан В. Й., Газуда С. М. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С.261-265.
6. Домище-Медяник А. М., Кляп М. П. Інноваційні процеси в туристичній галузі//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.189-196.
7. Забуранна Л. В. Управління туристичною підприємницькою діяльністю в аграрній сфері: теорія, організація: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д.е.н. Київ, 2013. 38 с.
8. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура/ українськомовний варіант українсько-угорського видання; під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; відпов. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2010. 720 с.
9. Концепція сталого розвитку Закарпаття. Ужгород, 2004. 40 с.
10. Лендел М. А. Проблеми і перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України та її регіонів//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2013. Вип. 1 (38). Т. 2. С.196-199.
11. Молнар О. С., Важинський Ф. А., Романович І. С. Роль та місце туризму в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С.252-256.
12. Морохович В. С. Економіко-математичне моделювання туристичних потоків Закарпатської області//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.143-146.
13. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016 – 2020 роки. URL : www.transcarpathiatour.com.ua
14. Про план заходів з реалізації у 2018 році Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 23 лютого 2018 р.
15. Рекомендації з розроблення Дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району/за ред. Я. М. Гадзала, П. Т. Саблука. К.: Аграр. наука, 2017. 148 с.
16. Сільський зелений туризм. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL : <http://www.greentour.com.ua>
17. Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 і 2020 років. Ужгород, 2006. 48 с.
18. Химинець В. В. Місце та роль курортно-рекреаційного кластеру в сталому розвитку Карпатського регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С. 240-247.

REFERENCES

1. Vasylykha N. V., Indus K. P., Hotko N. M. (2017). Kontseptualni zasady efektyvnosti funktsionuvannia rynku turystychnykh posluh [Conceptual bases of efficiency of functioning of the tourist services market] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
2. Havrylko H. P. (2016). Rehionalni sanatorno-kurortni klasteri: osnovni oznaky ta pryntsyipy formuvannia [Regional sanatorium and resort clusters: main features and principles of formation] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].

3. Havrylko P. P., Kolodiichuk A. V. (2017). Lohistychnе upravlinnia subiektamy pidpriemnytstva sfery silskoho ahrarnoho turyzmu [Logistic management of subjects of entrepreneurship in the sphere of rural agrarian tourism] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
4. Havrylko P. P., Timko M. I. (2017). Demifolohizatsiia istorii turystychnykh obiektiv – vazhlyvyi chynnyk ekskursionoi roboty [Demifologization of the history of tourist objects – an important factor in the excursion work] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
5. Hazuda M. V., Erfan V. Y., Hazuda S. M. (2014). Osoblyvosti nadання posluh u turystychnii sferi rehionu [Features of the provision of services in the tourism sector of the region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
6. Domyshche-Medianyк A. M., Kliap M. P. (2017). Innovatsiini protsesy v turystychnii haluzi [Innovative processes in the tourism industry] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
7. Zaburanna L. V. (2013). Upravlinnia turystychnoiu pidpriemnytskoiu diialnistiu v ahrarnii sferi: teoriia, orhanizatsiia [Management of the tourism entrepreneurial activity in the agrarian sphere: theory, organization] Kyiv [in Ukrainian].
8. M. Vehesh, Ch. Fedynets, Y. Ostapets, R. Ofitsynskyi, L. Sorko, M. Tokar, S. Chernychko. (2010). Zakarpattia 1919-2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura/ ukrainskomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia [Transcarpathia 1919-2009: history, politics, culture / Ukrainian-language version of the Ukrainian-Hungarian edition] Uzhhorod: «Lira» [in Ukrainian].
9. Kontseptsiiia staloho rozvytku Zakarpattia. (2004). [Concept of sustainable development of Transcarpathia] Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Liendiel M. A. (2013). Problemy i perspektyvy rozvytku rekreatsino-turystychnoi sfery Ukrainy ta yii rehioniv [Problems and prospects of recreation and tourism development in Ukraine and the regions] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
11. Molnar O. S., Vazhynskyi F. A., Romanovych I. S. (2014). Rol ta mistse turyzmu v zabezpechenni sotsialno-ekonomichnogo rozvytku rehionu [The role and place of tourism in the ensuring of the socio-economic development of the region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
12. Morokhovych V. S. (2017). Ekonomiko-matematychnе modeliuвання turystychnykh potokiv Zakarpatskoi oblasti [Economic and mathematical modeling of tourist streams of Transcarpathian region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
13. Prohrama rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskii oblasti na 2016 – 2020 roky [Program of development of tourism and resorts in Transcarpathian region for 2016-2020]. Retrieved from www.transcarpathiatour.com.ua [in Ukrainian].
14. Pro plan zakhodiv z realizatsii u 2018 rotsi Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku. Rozporiadzhennia holovy Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii (23 liutoho, 2018 r.) [On the plan of measures for the implementation in 2018 of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026. The decree of the chairman of the Transcarpathian Regional State Administration (February 23, 2018)] Uzhhorod [in Ukrainian].
15. Y. M. Hadzal, P. T. Sabluk (2017). Rekomendatsii z rozroblennia Dorozhnoi investytsiinoi karty rozvytku ahrarnoho raionu [Recommendations for the designing of the Road investment map for the development of the agrarian region] Kyiv: Agrarna Nauka [in Ukrainian].
16. Silskyi zelenyi turyzm. Spilka spryannia rozvytku silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Rural green tourism. Association of promotion of rural green tourism in Ukraine] Retrieved from <http://www.greentour.com.ua> [in Ukrainian].
17. Stratehii ekonomichnogo ta sotsialnogo rozvytku Zakarpatskoi oblasti do 2015 i 2020 rokiv [Strategies for economic and social development of the Transcarpathian region up to 2015 and 2020] (2006). Uzhhorod [in Ukrainian].
18. Khymynets V. V. (2014). Mistse ta rol kurortno-rekreatsinoho klasteru v stalomu rozvytku Karpatskoho rehionu [The place and role of the resort and recreation cluster in the sustainable development of the Carpathian region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.